

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дфн Александър Владимиров Шурбанов

за участието на д.н. Ангел Валентинов Ангелов в конкурса

за професор с професионално направление Теория на литературата

На конкурса за професор в професионално направление „Теория на литературата” Ангел Ангелов се явява със значителен брой публикации, излезли от печат през периода 2009-2015 г., след придобиването на доцентско звание и степента Доктор на науките. Научните си студии и статии авторът е разделил условно на три тематични групи: История на литературознанието през XX век; Слово и образ; Социални функции на визуалния образ. Казвам, че това разделение е условно, защото темите и проблемите преливат от група в група и осигуряват вътрешното единство на целия корпус на изследователската дейност, извършена от Ангелов.

Вниманието в първата група публикации се съредоточава почти изключително върху някои от най-влиятелните немскоезични филолози от миналото столетие. Особено внимание заслужават двете тясно свързани студии, озаглавени съответно „Хуманизмът и символната география на Европа във филологията на Лео Шпитцер” и „Европейската филология на Ерих Ауербах”. Авторът показва как в епохата на Хитлеровия националсоциализъм и Шпитцер, и Ауербах ратуват за преодоляване на националната затвореност на европейските култури и за осъзнаване на техните общи корени, на тяхното езиково, литературно и цивилизационно родство. Същевременно той подчертава, че тази по-широка, наднационална общност е също на свой ред ограничена и затворена: Европа в съчиненията на Шпитцер и Ауербах се мисли предимно като романско-германска симбиоза, почиваща на общата религиозна култура на западноевропейските народи през Средновековието. Тази Европа не е обусловена от чужди влияния, независимо от близкия си досег с арабската цивилизация, тя е отграничена и от земите на източното християнство, с които споделя един и същ континент, но от които се чуждее, защото не споделя едно и също езиково и културно минало.

Особено интересно е наблюдението на Ангелов за включването на филологическите трудове на двамата учени, както и на други подобни съчинения в процеса на политическото разделение на Европа след завършването на Втората световна война, на оформянето на нейните два противопоставени един на друг блока. В едно толкова важно за съвременния свят историческо развитие хуманитаристиката се оказва неизолирана от политиката.

Към двете посочени студии се приближава плътно и една трета, „Едуард Саид: критическата почит към Ерих Ауербах”, в която Ангелов обсъжда силното влияние на двамата големи немски филолози върху мисленето на палестинско-американския учен и неговото преклонение особено пред делото на Ауербах. Той хвърля светлина върху тази приемствена връзка и откроява парадокса на възникването на „най-въздействената концепция срещу европоцентризма” тъкмо под влияние на „европоцентричния хуманизъм”. Целта на Саид, както изтъква Ангелов, е да преосмисли основанията на традиционния хуманизъм и да ги обърне към обществените проблеми на съвременното. И привързаността, и критичността към хуманизма, казва той, съществуват при него заедно и в напрежение. Преодолявайки европоцентризма на предходниците си, Саид се стреми да запази и развие тяхната хуманистична позиция, да я разтвори към един много по-широк и разнообразен в културно отношение свят.

В същия раздел се включва и работата, озаглавена „Иманентното тълкуване в немското литературознание” и предлагаща задълбочен критически обзор на антипозитивистското направление в немскоезичната литературна наука от края на XIX и началото на XX век: Вилхелм Дилтай, Карл Фослер, Емил Щайгер, Гюнтер Мюлер, Волфганг Кайзер. Посочват се приемствените връзки между тези изследователи, както и разликите във вижданията и методите им. Като обща за всички тях насоченост се извежда мисленето за литературното произведение като самостоятелна цялост вътре в себе си, без пряка зависимост от историята.

Във втората група публикации вниманието на изследователя е поделено между интереса му към литературата и този към изобразителното изкуство, а често се съсредоточава и върху тяхното взаимодействие.

Тук е включена студията „Метрополия, екзотика и стереотипи: „Френски художници” и пътеписи на Хайнрих Хайне”. Авторът обсъжда публикации на големия немски поет, които утвърждават една разпространена през XIX век въображаема география на Европа, разделяща континента на две контрастни области: историческа (състояща се най-вече от Франция и Англия), в която стават политически промени и развития, и екзотична (Италия, Тирол, Пиринеите), която се представя като етнографски любопитна, живописна периферия, потънала в природата, изолирана от историята и неизменна. Анализира се най-вече обширната кореспонденция на Хайне за художествена изложба в Лувъра, в която той съпоставя картини на Пол Дьоларош, посветени на политически събития в Англия и Франция, и такива на Луи Леопол Робер, вдъхновени от италианския народен живот. Обръща се специално внимание и на творба на Александър Габриел Дьокан, изобразяваща сцена от ежедневието в Османската империя. Ангелов посочва как поради интереса на европейската либерална общественост към борбите на гърците за независимост отношението към тези територии вече е по-скоро историческо, а не екзотично. Същото важи и за отношението на Хайне към Полша.

Във „Функции на екзотичното през XIX век: визуални образи” виждаме как Италия се представя като Аркадия (идиличен земен рай) в картините на френски художници през двайсетте и трийсетте години на столетието; как успоредно с това образите на гръцките борби от приблизително същия период приобщават Гърция към модерната европейска култура; как европейските художници постепенно променят отношението си към Ориента през втората половина на века и как се усложнява и преодолява екзотичният подход.

В тази студия се правят някои интересни от по-общо теоретично гледище разграничения. Преди всичко се уточнява, че исторически очертаните метрополии на Запада изключват собственото си селско обкръжение, което наред с далечните земи също функционира като екзотика. На второ място и, струва ми се, още по-важно, е обяснението за самото създаване на екзотиката в изкуството на прехода между XVIII и XIX век като извикано на живот от рязкото ускоряване на историческия процес в Европа през това време и произтичащото от това чувство за неустойчивост, нуждата от уталожване на тази нервност посредством утопични образи на непроменливостта.

Приносен момент в тази публикация е в друг план и обсъждането на живописните платна на Константин Величков, създадени по време на престоя му във Флоренция през 1886-89 г. Работите на българския художник се вписват в съвременния контекст на дихотомията между историческия и екзотичния подход. Без да преувеличава значението на Величков като живописец, Ангелов с право изразява неудоволствие от липсата на сериозна критическа оценка у нас на тази част от творчеството му.

„На една лампа” от Едуард Мъорике: автономност и хетерогенност на „класическата” форма” е опит за комплексен анализ на известния стихотворен екфрасис на немския поет от средата на XIX век. Първата част на студията разисква състоялата се сто години по-късно дискусия за естетиката и посланието на творбата с участието на Щайгер, Хайдегер и Шпитцер, както и по-късните рефлексии върху на Гадамер, Щорц, Вайтхазе, Холтух и Зелбман. Във втората част Ангелов съпоставя словесни образи на лампи с техните възможни реални образци от различни епохи. Изследователят прави извод за стремежа на изкуството да издигне предмета-артефакт над несигурността и промените на историята. Той, ако разбирам правилно хода на разсъжденията му, вижда в това една обществена заблуда и изразява своята характерна антиконсервативна позиция в заключителните си думи: „Пренесени от частните пространства върху националното, естетическите характеристики целят да създадат образа на социална хармония, който носи психологически комфорт и прикрива конфликтите. Този образ напуска обаче „царството на красотата” и се превръща в идеология, в инструмент на нечий интерес и нечия потенциална или реална власт.”

„Копнеж и безпокойство: образи на голото тяло – Италия, първата половина на XV век” е глава от книгата на Ангелов „Историчност на визуалния образ”. Тя е разделена на две части, в първата от които се обсъжда политическото усвояване на двете прочути скулптурни изображения на Давид, създадени от Донатело в съпоставка със скулптурата на същата тема от Верокио, както и с поетичната книга на Бекадели „Хермафродит” и диалога на Лоренцо Вала „За наслаждението”. Втората част коментира други изображения на голи тела в италианското изкуство на XV век заедно с еротичните мотиви в още една книга на Бекадели, *Carmina varia*, елегията „На Силвия” на Джовани Понтано и новелата на Пиколомини „История на двама влюбени”. Набелязани са взаимни връзки и влияния в третирането на тялото в двете изкуства. „Преживяването на тялото и особено на голото

тяло като въздействаща форма – заключава авторът – е една от характеристиките, чрез които се формира индивидуалността в Европа.” Ангелов обръща специално внимание на важното значение на прехода през Ренесанса от средновековното отношение към тялото, подчинено на страха от грях и на удоволствието от страданието по посока на отношение към тялото като обект на желанието, преход отразяващ и укрепващ новата, светска култура. Същевременно той не пропуска да направи и уговорката, че това развитие е ограничено в елитарната образована среда на заможните италиански меценати.

В тясна връзка с тази работа е и статията „Близостта на телата: „Хермафродит” на Антонио Бекадели и „Синтия” на Енеа Силвио Пиколомини”, в която се прави следният извод: „Можем да проследим как постепенно през XV век в литературата на хуманизма, в неолатинската поезия, в изобразителното изкуство се обособява личният свят, отделен от публичния, било като пространство на знанието (хуманистите), било като непосредно преживяване на тялото (литература и визуалност). И в двата случая свидетелствата дължим на хуманистично образовани хора.”

Две публикации в този раздел са с обща тема. Това са: “Босх и Бош. Емилия Дворянова в разговор с Ангел Ангелов” и провокираната от този разговор статия „Йеронимус Босх: ценности, поведения и микросреда”. Като анализира някои от картините на забележителния холандски художник, Ангелов развива своята основополагаща теза, че „тълкуването на един образ е опит за разбиране на социални среди, на техните ценности, поведения, конфликти, за чието изграждане, промяна, разрушаване образът допринася. Целта е чрез анализа на формата да се ориентирам какви социални сили, преобразувани, действат вътре в образа и върху кого образът от своя страна въздейства.” Този интерес към социалните функции на изкуството естествено предопределя и историзма на подхода на изследователя, обсъждането на произведението на изкуството в контекста на времето, в което е създадено, като продукт и деятел на това време. Поставянето на тези теоретично-методологически въпроси в центъра на публикациите за Бош им придава програмен характер.

Най-накрая, разбира се не и по стойност, в тази група изследвания се нарежда и студията „Пред/Модерни форми на живот в „Италианските разбойници” на Уошингтън Ървинг”, с която Ангелов навлиза в териториите на ранната американска литература, но пак с оглед

на темата „Италия”. Според него романтичните разкази на Тървинг за живота на разбойниците в една далечна и живописна страна „създават [за американските читатели] ценности и формират нагласи и поведения”. Интересно е сравнението, което Ангелов прави между записките в дневника на писателя и неговата белетристика. Преминаването от наблюдение към творчество се характеризира с изместването на историческата трезвост от романтична идеализация.

Третото подразделение на предложените за конкурса публикации включва още две статии с италианска насоченост и три с предимно българска. Италианските материали се фокусират върху живописца на един швейцарски художник от ранния XIX век, чиято естетика често занимава Ангелов. В „Италия като Аркадия или земният рай и смъртта в творчеството на Луи Леопол Робер” се показва как този живописец изгражда антимодерен образ на страната, излъчващ устойчивост спрямо историческите промени и идилична хармония между хора и природа. Тъй като проблемите на социалното неравенство и движението за самоопределение са напълно изключени от вниманието на художника, неговото изкуство се съгласува със съвременната политическа реставрация както в папската държава, така и във Франция. Италианската жанрова живопис, представявана от Робер, Шнец, Мишайон и други европейски художници от епохата, казва Ангелов, е елемент от консервативна позиция. Подобни внушения прави и статията „Образът на разбойниците в творчеството на Луи Леопол Робер: антимодерност и екзотика”. И в двете статии картините на Робер се съпоставят с тези на негови съвременници, за да се открие тяхната антиисторичност.

Работите с българска тематика обхващат монографичното представяне на художника от български произход Димитър Добрович (също работил дълги години в Италия през XIX век и участвал в производството на картини от предназначения за заможни туристи екзотичен тип); оценката на българския критически дискурс около изкуството на друг, съвременен наш емигрант, „Творчеството на Христо в България: интерпретации и идеологеми”; както и „Екскурс за употребата на термина „инсталация” – все необходими и ценни намеси в днешното ни изкуствознание.

Съвсем очевидни са преливанията и вътрешните връзки между немалко от публикациите на Ангел Ангелов от последните няколко години и не е изненадващо, че той заявява

намерението си за обединяването им в обхватна монография под заглавието „Анти/Модерност, екзотика и стереотипи в творчеството на Хайнрих Хайне, Леопол Робер и Уошингтън Ървинг”.

Списъкът на представените за конкурса публикации съдържа и две задълбочени рецензии на значителни научни трудове – „Иманентната реконструкция на Йордан Люцканов в „Дрехата на съдбата. Романът на Дмитрий Мережковски „Юлиан Отстъпника” и „Синтез и караници. Александър Къосев. „Караниците около четенето”. Като рецензент Ангелов е също тъй прецизен и непредубеден, но безкомпромисен, както и като изследовател. Тук трябва да се споменат и неговите медийни публикации по актуални проблеми на нашето обществено развитие и най-вече по държавната политика спрямо науката и образованието, в които той заема ясна и енергична гражданска позиция. Заслужава накрая да се споменат и преводите му на важни научни трудове, както и компетентната му редакторска работа за оформянето на чужди преводи. Тези елементи от професионалната дейност на Ангелов са също част от приноса му за развитието и укрепването на модерната българска хуманитаристика.

В заключение ще подчертая няколко налагащи се на вниманието ни характеристики на Ангел Ангелов като зрял и физиономичен изследовател на литературата, изкуството и културата. Преди всичко той е убеден привърженик на историзма в хуманитаристиката. На второ място, в цялата му научно-изследователска дейност изпъква интересът му към социалната функция на изкуството, без това да омаложават спецификата на неговата естетическа същност. Като трета важна черта бих изтъкнал фокусирането му върху една преобладаваща тема – Италия ту като обект, ту като субект на изкуството, ту като двете заедно, предимно в периодите на преход от Средновековие към Ренесанс и от Неокласицизъм към Романтизъм. Редом с това, като четвърта характеристика ще отбележа и постоянната тема на работата му: идеята за Европа и нейното символно разделение на метрополия и периферия, история и екзотика, за което допринася и хуманитаристиката и което в крайна сметка има геополитически последствия. На пето място трябва да се изтъкне постоянният интерес на Ангелов към българския принос в европейската и световната култура и това, че той не пропуска случай да изследва този принос и да пледира за по-голямо внимание към него. Най-сетне, заслужава поздравление и неговото

активно участие в днешния ден на българското обществено развитие и преди всичко в организацията и регламентирането на българската наука.

Като взимам предвид всичко казано дотук, с убеденост препоръчвам докторът на науките Ангел Валентинов Ангелов да бъде избран за професор. Това вече му се е случвало и аз мисля, че за утвърдени учени като него законът за научните степени и звания би трябвало да предвиди други, по-малко формални процедури, но това са пожелания за бъдещи конкурси.

6 май 2017 г.

Рецензент:

проф. дфн Александър Шурбанов